

(PLECS) 161

D'HISTÒRIA LOCAL

Plecs d'Història Local és una revista trimestral que publica articles originals de recerca i reflexió sobre història local i comarcal i en divulga la producció editorial i les activitats en l'àmbit territorial de les terres de parla catalana.

Directors: Ramon Arnabat (URV),
Josep Santesmases (CCEPC)
Producció: L'Avenç
Disseny original: Canseixanta
Triada de novetats: Pineda Vaquer,
Carles Barrull (IRMU)
Dipòsit legal: B. 47.520-76
ISSN 2339-6997

CONTINGUTS

EDITORIAL: Sociabilitats i ...

TEMES 1: Associacionisme...

TEMES 2: Associacionisme...

TEMES 3: Associacionisme...

PATRIMONI: Base de dades...

RESSENYES

TRIA DE NOVETATS

NOTICIARI

1

2

5

8

11

13

14

16

RAMON ARNABAT. URV-ISOCAC

SOCIABILITATS I ASSOCIACIONISME A LA CATALUNYA CIUTAT

Els estudis sobre sociabilitats i associacionisme han augmentat considerablement durant la darrera dècada, tant en l'àmbit local com les monografies sobre entitats concretes. Aquesta hauria de ser la situació «normal» als Països Catalans, on ambdós aspectes són imprescindibles per comprendre la història contemporània i han contribuït en gran mesura a la modernització social i a la consolidació d'una ciutadania activa.

En el desplegament i expansió de l'associacionisme català contemporani, iniciat a mitjan segle XIX, hi han fet un paper fonamental les ciutats mitjanes i les grans viles (a més de Barcelona, naturalment). N'hi ha prou de repassar com s'expandeixen ateneus, casinos, casals i centres arreu de la geografia catalana a partir de les capitals comarcals i d'altres ciutats mitjanes, que actuen com a nuclis de xarxes denses de sociabilitat. Aquesta és, a més, una característica prou diferencial respecte d'altres zones geogràfiques peninsulars.

En aquest número dels *Plecs* hem volgut fer un tastet de les sociabilitats i l'associacionisme contemporanis a partir dels casos de Lleida, Girona i Tortosa. Alhora, hem volgut ressenyar dues de les darreres aportacions sobre aquesta temàtica al nostre país: el llibre coordinat per Montserrat Duch, Ramon

Arnabat i Xavier Ferré, que abasta tot el Principat, i el de David Cao sobre la ciutat de Vic. Finalment, donem a conèixer la *Base de dades de l'associacionisme català contemporani* (BDACC) que està construint el grup de recerca ISOCAC de la URV.

L'article d'Agustí Agramunt sobre l'associacionisme vuitcentista a la ciutat de Tortosa en mostra la força i l'empenta, especialment en l'àmbit cultural i de l'esbarjo, amb la creació

de diverses entitats –sovint unes que neixen de les cendres de les altres– fins a configurar una mena de doble sociabilitat: conservadora i progressista. En el cas de Girona, estudiat per Rosa M. Gil, podem apreciar la densa xarxa associativa que es genera a la ciutat durant el primer terç del segle XX, amb entitats culturals, recreatives, polítiques, esportives..., que s'emmarquen en cultures polítiques diverses i mostren la vitalitat social de la ciutat. Finalment, Josep M. Pons analitza el cas de

Lleida durant el segle XX i la importància de l'entramat associatiu republicà en la configuració de la política de masses a la ciutat ilerdenca.

Aquests *Plecs* són tan sols una capbussada en els cada cop més prolífics estudis històrics sobre sociabilitat i associacionisme a Catalunya, amb el desig d'estimular les recerques locals sobre aquest tema. ■

Assemblea a l'Ateneu Vilanoví l'any 1920. Arxiu: Biblioteca-Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú.

temes-1)

ROSA MARIA GIL TORT. Doctora en Història Contemporània i membre del grup de recerca consolidat Treball, Institucions i Gènere

ASSOCIACIONISME A GIRONA AL SEGLE XX. SUPLÈNCIES AMB MOLTES DECLINACIONS PARTICULARS

Girona, capital de província des del 1822, fronterera i ben comunicada, donà lloc a una sociologia que va des dels obrers, menestrals i terrassans, administratius, petits comerciants i manufacturadors, fins als grans propietaris rurals amb casa a ciutat, professionals liberals i banquers i industrials. Era i és notòria la presència de buròcrates i funcionaris de l'administració (jutges, magistrats, notaris, delegats territorials dels poders de l'Estat...) i també la dels militars, amb comandament i tropes, i la de l'Església. Aquest entramat social acull una xarxa d'entitats que esclata el segle XX, tot i que les primeres iniciatives daten de mitjan segle XIX. L'anàlisi del fenomen permet posar el termòmetre a les necessitats, petites lluites i ideals dels seus ciutadans. La recerca no és fàcil: moltes entitats tenen una vida efimera, sense seu pròpia, i sovint es fonen, refonen i canvien de nom, cosa que en dificulta la identificació i seguiment. A continuació en recollim algunes de les més significatives, que abasten el món de la vida social i recreativa, la solidaritat, la cultura, l'esport i l'excursionisme com a trets majoritaris del repertori gironí.

El Casino de Girona, esbarjo i vida social dels senyors

Inaugurat oficialment el 25 de novembre de 1848, amb 150 socis, ja en trobem uns estatuts el 1845. S'orienta a «el lícit recreo de sus socios proporcionando la lectura de periódicos, bailes y conciertos y juegos permitidos por la ley». Va tenir un precedent en El Liceo, que de forma gradual li acabà transferint socis i patrimoni. La seu sempre ha estat un casal de la família Rich al carrer Albareda, reformada el 1927. Fou molt notable la seva biblioteca, amb diversos catàlegs datats al final del segle XIX i el principi del XX. Durant la guerra fou col·lectivitzat i el 1939 va recuperar l'antic nom i també els socis, membres de comptades famílies gironines. Els nous temps de la democràcia van conduir a la decadència, amb la reducció de bona part de la plantilla i activitats. Tot i això, l'immoble i la decoració es conserven com a bé catalogat per l'Ajuntament de Girona.

El Círculo Artístico de Gerona, sota l'empara del Casino

Es va fundar el 27 d'agost de 1947 amb 70 associats, que el 1950 ja eren 424, màxim assolit, i després van anar baixant fins als 170 del moment de la dissolució. De pensament liberal, acollia diverses tendències polítiques i agrupava la classe mitjana gironina: funcionaris, professors i mestres, empleats, professionals liberals i comerciants. En el context del franquisme jugà la carta del possibilisme i sota el seu paraigua s'impulsaren bona part de les activitats culturals de postguer-

Programa dels partits de futbol entre l'Ateneu Democràtic Social i el Gerió FC i entre el Grup Excursionista i Esportiu Gironí i la Reserva de la Unió Deportiva Girona, jugats el diumenge 15 de juliol de l'any 1923 al camp de la Unió Deportiva Girona en benefici de les colònies escolars. Autor desconegut. Fons Ajuntament de Girona, Arxiu Municipal.

ra, com el restabliment dels Jocs Florals a la ciutat i la creació del Premi Bertrana de narrativa catalana. Va servir per aixopugar diverses entitats culturals o catalanistes com l'Associació de Música, els Amics de la Sardana i Òmnium Cultural, a més d'altres grups interessats en la fotografia, la filatèlia i el cinema. La seva vocació per la cultura catalana és feua més explícita a partir dels anys seixanta, però va desaparèixer en els primers anys setanta.

Altres societats d'esbarjo van ser el Centro Recreativo Las Odaliscas, situat en un principal del carrer Abeuradors i del qual es conserva un reglament reformat de 1901. També n'hi ha algunes de les quals només tenim constància pel nom, la

finalitat i la data de fundació: Casino Blok (1916), Centro Castellano (1920), Petit Habana Recreativa (1920), Marte Recreativa (1920), El Globo (1925) i Peña Gerunda (1927).

Festa del Pedal del Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG). Girona, setembre del 1987. Ajuntament de Girona. CRDI (Fons Diari de Girona – Ricard Camó)

D'altra banda, la política des de sempre ha motivat la formació d'associacions diverses. A continuació en deixem anotats uns quants exemples de totes les ideologies.

El Centre Catalanista de Girona i sa Comarca

Es va fundar l'11 de febrer de 1894 per aglutinar el catalanisme conservador gironí, adscrit a la Lliga. Presidit per Joaquim Botet i Sisó, l'integraven joves catòlics de classe mitjana, la majoria professionals liberals, i també comerciants, mestres i seminaristes. Ben aviat va crear l'òrgan de difusió *Lo Geronés* i comptà des dels orígens amb una biblioteca, que en el moment de la fundació ja sumava 102 obres. Organitzava vetllades literàries i musicals, conferències i excursions, i també tenia l'encàrrec d'organitzar les misses de record als màrtirs de l'11 de setembre de 1714 a l'església de Sant Pere de Galligants. En tenim documentada la trajectòria fins al 1936 i ens consta l'augment substancial de socis durant la II República. No obstant això, el seu rastre es perd a partir d'aquest any.

L'Ateneu de Girona, el contrapunt republicà

Al costat dels representants del catalanisme conservador gironí, el 1922 va sorgir l'Ateneu, entitat que cal no confondre amb l'Ateneu Social Democràtic. Era un centre cultural amb una vocació republicana de tall intel·lectual, que es reconeixia hereu d'Athenea, la societat cultural promoguda per Rafael Masó i el seu nucli d'intel·lectuals liberals, que havia desaparegut el 1917. Els seus promotors van ser Cassià Costal, Josep Junque-

ra, Joaquim Pla i Carles Rahola, que volien constituir un centre de cultura i discussió respectuosa i tolerant d'idees. L'Ateneu va créixer i consolidar-se durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera, programant conferències, exposicions, lectures literàries, concerts, recitals i altres actes, i la biblioteca va passar dels quatre-cents volums de 1926 als més de mil del 1929, nodrida per adquisicions i interessants donacions. Durant la República va seguir amb la mateixa embranzida fins a la fi de la guerra. L'any 1939 el local fou confiscat i ocupat per la Secció Femenina i la biblioteca i la documentació van ser dispersades i destruïdes.

L'Ateneu Social Democràtic, l'altre ateneu, per als obrers

Va ser promogut pels germans Portabella, socis majoritaris de l'empresa Grober, i responia a l'esperit filantròpic d'aquests patrons, tal com recull el cronista Enric Mirambell (Mirambell, 2015). Va ser creat el 1922 per als obrers de la fàbrica però era obert a la ciutat. Les seves funcions avançaven la previsió social en la mútua, l'escola infantil obrera i les classes d'arts i oficis, al costat d'un orfeó i les activitats recreatives de ball, cafè i sales de jocs habituals. Tenia seu pròpia al carrer Nou del Teatre, un local que durant la guerra fou confiscat i a partir de 1939 fou ocupat pels joves de Falange. Quan els legítims propietaris el recuperaren l'entitat va haver de ser batejada com Fomento de Cultura, nom amb què seguiria funcionant fins al 1975.

Una altra entitat obrera, en aquest cas de signe catòlic, fou el Círculo Catòlico de Obreros, registrat el 1894 amb seu també al carrer Nou del Teatre. Oferia classes nocturnes gratuïtes de religió, moral, lectura, escriptura, gramàtica castellana, aritmètica, dibuix, cant i música. Preveia igualment una caixa de socors i activitats d'esbarjo per als socis els dies de festa.

Entre la cultura i la política, també es fundaren el Centro Moral Gerundense, catòlic, carlí i integrista (1889); el Centre Federal de Girona (1897); la Unió Republicana (1909), i tot un seguit d'entitats republicanes sorgides a partir de 1931. Els anys vint també es registraren entitats com la Joventud Nacionalista Radical, vinculada a Acció Catalana, la Joventud Tradicionalista de Gerona y su comarca i la Joventud Jaimista.

Athenea, el referent imprescindible d'entitat cultural

Durant la primera dècada del segle xx Girona tastarà la modernitat cultural gràcies a alguns homes que, formats en l'ambient

1

2

5

8

11

13

14

16

temes-1

universitari barceloní, retornaven amb la voluntat de superar els tics d'una societat de províncies. Un dels representants més clars fou l'arquitecte Rafael Masó, qui es va implicar en la modernització urbana amb una nova arquitectura, i també com a regidor i activista cultural. Masó va saber donar cos a les seves idees a través d'un grup d'intel·lectuals i professionals que el 27 de febrer de 1913 van fundar la societat Athenea, al carrer d'Anselm Clavé. L'entitat va esdevenir un aparador de la modernitat cultural que penetrà en la mentalitat gironina. En els escassos quatre anys que va funcionar, va programar exposicions d'art, concerts, conferències, lectures de poemes i fins i tot sessions de titelles, que convocaven els gironins en una experiència pionera que, malgrat tot, va resultar efímera. La crisi social i econòmica del 1917 en va comprometre el futur, tot i que el model segueix encara viu i ha estat evocat en diverses experiències culturals posteriors.

Altres entitats associatives culturals de la ciutat foren l'Associació Literària de Girona, fundada el 1872, que quatre anys més tard editaria la *Revista de Gerona*, de llarga presència ciutadana, i l'Associació de Música, que amb el músic i polític Josep M. Dalmau Casademont va néixer per programar cicles de música selecta i va ser molt activa durant la dècada de 1920. Després del parèntesi de la guerra va renéixer com a secció del Círculo Artístico abans esmentat.

El món de l'esport i les associacions a *plein air*: el GEIEG

El desenvolupament de les activitats a l'aire lliure com a forma d'oci es desplegarà amb el segle XX. Com a resposta nasqueren nombroses associacions de practicants que amb els anys oferirien iniciatives de caràcter cultural i social. Les dues associacions més veteranes encara actives són el Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEIEG) i el Girona Fútbol Club, aquest amb

antecedents diversos que s'han anat succeint al llarg del segle. El GEIEG va néixer el 7 de novembre de 1919 per aglutinar un conjunt d'excursionistes i actius esportistes. Es va crear com un club d'excursionisme i la seva evolució al llarg d'aquests prop de cent anys l'ha convertit en un referent de la vida social i cultural de la ciutat. Actualment, té tants socis com els 17.000 habitants de Girona en el moment de la fundació del club, i ofereix una àmplia oferta esportiva amb diverses instal·lacions a la ciutat. Cada any convoca multituds en la seva Festa Major, la Pujada a Peu al Santuari de la Mare de Déu dels Àngels, la Festa del Pedal i el Lleuresport per Nadal. Des de poc després de la fundació, el 1920, edita un butlletí que recull la seva activitat i difon els valors de l'esport, la cultura i l'excursionisme. Al costat del GEIEG van sorgir altres associacions esportives. Des del 1902, data de fundació del Strong Sport, trobem un seguit de clubs de futbol, fins a arribar el 1930 al naixement del Girona Futbol Club. També cal esmentar el Club Tennis Girona (1917), el Club Esportiu Pontenc (1920) i el Club d'Hoquei (1940).

Nascuts per reivindicar

El franquisme va provocar la fundació d'altres entitats amb finalitats reivindicatives. Naixien així associacions de pares d'alumnes, associacions de veïns i altres col·lectius de defensa dels espais naturals, el patrimoni i tot allò que es considerava desatès i en perill. Cal considerar també les representacions locals d'entitats d'àmbit nacional o internacional, com la Creu Roja (documentada a Girona des del 1888), Càritas Diocesana, les associacions professionals, les confraries, els grups d'escoltes o els partits polítics. Tot plegat forma un eixam de connexions que defineixen la societat gironina i lliguen amb forts vincles els seus membres amb uns espais, unes persones i uns ideals. ■

Bibliografia

- AA.DD., «Casinos, cafè i cultura. Cultura, educació i assistència del poble per al poble», dossier de la *Revista de Gerona*, núm. 276, gener-febrer 2013, p. 72-93.
- Josep CLARA RESPLANDIS, «Una entitat benemèrita: L'Ateneu de Girona (1922-1939)», *Presència*, núm. 555, gener 1982, p. 17-18.
- Jordi FALGÀS (ed.), *Athenea: El temple del noucentisme*, Girona: Fundació Rafael Masó i Úrsula Llibres. 2013.
- Francesc FERRER GIRONÈS, «El Cercle Artístic de Girona (1947-1970)», en *L'època franquista. Estudi sobre les comarques gironines*,

Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1989, p. 139-162. Col·lecció Quaderns del Cercle, 5.

Rosa Maria GIL TORT, «Cafè i cultura per arreglar el món. Els espais de sociabilitat a les comarques gironines: casinos, ateneus i societats», en Montserrat DUCH, Ramon ARNABAT i Xavier FERRÉ (eds.), *Sociabilitat a la Catalunya contemporània. Temps i espai en conflicte*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015, p. 491-526.

Enric MIRAMBELL BELLOC, «La Gròber en l'àmbit social gironí» *Diari de Girona* (edició digital), 3/05/2015 (consulta 4/02/2016).

JOSEP M. PONS-ALTÉS. URV-ISOCAC

ASSOCIACIONISME, REPUBLICANISME I CIUTADANIA. ALGUNES CONSIDERACIONS A PARTIR DEL CAS LLEIDATÀ

Sociabilitat política i associacionisme

A les societats contemporànies existeix una relació entre xarxes de sociabilitat, associacionisme formal i difusió de determinades cultures polítiques. Els espais de trobada van contribuir a cohesionar grups que compartien certes idees sobre com s'havia d'organitzar la societat, com es pot comprovar com a mínim des del segle XIX. Dit això, caldria precisar tres qüestions.

1) És perillós anar fent judicis de valor sobre les eleccions polítiques dels individus del passat des d'una suposada posició de superioritat moral que pugui atorgar el temps. És molt més útil dedicar els nostres esforços a entendre les raons per les quals determinades opcions tenien més èxit que d'altres.

2) Les adscripcions ideològiques dels individus no depenien solament dels seus interessos «objectius», per expressar-ho d'una manera simple, sinó també dels referents culturals amb què construïen una determinada percepció de la realitat en què vivien, que els servia per donar-hi un sentit.

3) No hem de vincular les formes de sociabilitat i associacionisme només amb forces de caràcter progressista: en realitat, arreu d'Europa agrupacions amb característiques conservadores o reaccionàries també van tenir una capacitat notable de mobilització de sectors populars cohesionats al voltant de valors d'ordre social.

Comptat i debatut, la demanda cada vegada més gran d'oci, formació i altres serveis a través de xarxes associatives va ajudar a una major politització i a incrementar la relació entre vida política local i els grans problemes d'àmbit estatal, en la mesura que aquestes xarxes associatives estaven

molt sovint carregades de significat ideològic. Una sociabilitat de caire polític més codificada es va anar consolidant particularment a partir del final del segle XIX, i podia anar des de la presència de biblioteques o sales de ball en seus d'entitats polítiques fins a cors, ateneus o entitats esportives.

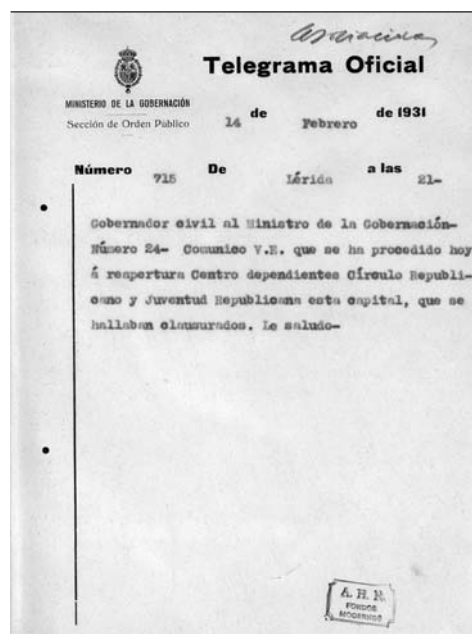
Republicanisme i nova política de masses. El cas de la ciutat de Lleida

Pel que fa al republicanisme, des de mitjan segle XIX havia demostrat al nostre país una notable capacitat de mobilització i havia aconseguit la creació d'àmbits de sociabilitat propis. Per exemple, a la ciutat de Lleida a la dècada de 1860 existien entitats properes a les idees republicanes com la coral La Artesana o el Casino de los Artesanos (els noms ja són molt significatius de la composició social), mostra d'una politització que s'estenia més enllà de la minoria que aleshores tenia dret a votar (J.M. Pons, 2015).

Al final del segle XIX i el principi del XX les transformacions polítiques i socials van modificar la naturalesa i el volum d'aquesta activitat associativa vinculada al republicanisme. Es va anar consolidant una nova política competitiva sobretot en els àmbits locals, amb la presència de forces emergents que aconseguïen èxits notables, que passen desapercebuts quan només ens fixem en les eleccions al Congrés dels Diputats. Aquesta nova mobilització incorporà estratègies com aplecs, campanyes de protesta o ocupació dels carrers.

Tot plegat ho podem relacionar amb l'èxit que va tenir una part significativa del republicanisme a l'hora d'adaptar-se a la nova política de masses que utilitzava amb habilitat els nous mitjans

Ordre de reobertura de Joventut Republicana del 14 de febrer de 1931 (Archivo Histórico Nacional, Fondos modernos, RA-34-FC04-EXP05-N05/06-LLE-7).

temes-2)

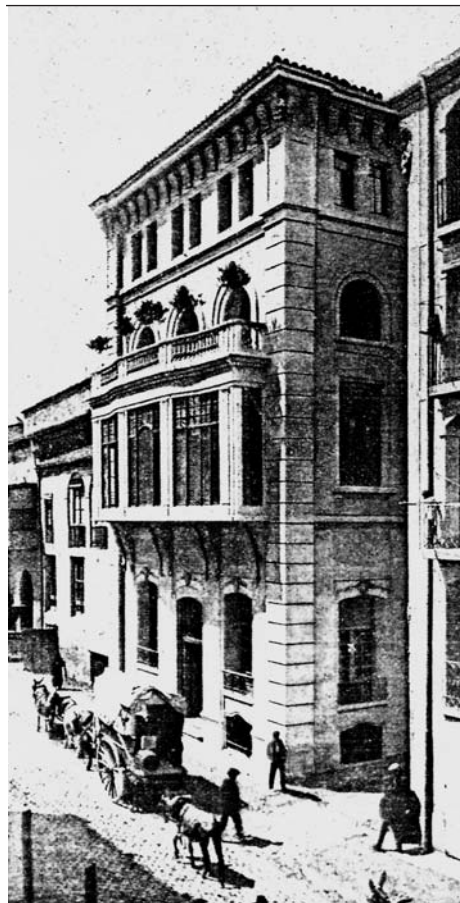
de comunicació i necessitava líders carismàtics, a la vegada que oferia determinats serveis als seus simpatitzants. Segurament per aproximar-nos-hi és imprescindible entendre aquest republicanisme com un moviment molt plural. Tal com ha explicat Pere Gabriel (2009), existia una cultura política popular que seguia apostant per la idea de «revolució republicana», amb una gran proximitat entre republicans i anarcosindicalistes, que sovint compartien un mateix món de sociabilitat i la necessitat d'un canvi substancial en el règim polític, social i econòmic.

El component popular implicava també una implantació notable en bona part del territori, tant en zones rurals com en urbanes, tant entre treballadors de fàbrica com entre jornalers o botiguers. Fa la sensació que hi havia uns determinats referents comuns sobre el que significava la llibertat i la lluita pels drets polítics, civil i socials.

El cas de les terres de Lleida resulta significatiu de tot aquest procés, amb l'aparició al final del segle XIX de molts centres republicans amb una oferta variada d'activitats per als socis en què oci i educació apareixien entrelaçats. A la ciutat de Lleida, societats corals com La Violeta i La Paloma tenien una proximitat evident al republicanisme.

Més tard, la fundació de Joventut Republicana de Lleida l'any 1901 constituí l'intent de revitalitzar aquest corrent ideològic a través d'una iniciativa que també tenia caràcter sociocultural (R. Sol i M.C. Torres, 1982). Joventut acabà hegemonitzant el republicanisme catalanista local i esdevingué l'entitat més important de la ciutat, alhora que exercia de «partit paraigua» en altres municipis. Els estatuts de l'any 1917 afirmaven explícitament que l'entitat també tenia els objectius de fer «obra de cultura», iniciatives de caràcter cooperatiu, actes d'esbarjo i esport, i serveis socials com assegurances de malaltia, pensions per a la vellesa, crèdits o beneficència mèdica. A banda del cafè, ràpidament van

Imatge de l'antic Casal de Joventut Republicana de Lleida. Fons de Joventut Republicana.

adquirir molta importància en la vida quotidiana de l'entitat el casino, la biblioteca i les classes nocturnes (J. Soldevila, 2008).

Davant l'augment de socis i serveis, Joventut inaugurà una nova seu al centre de la ciutat el gener de 1919. Aquell edifici, el Casal de Joventut Republicana, es convertí en una referència per a la sociabilitat local. Aquell mateix any el partit va inaugurar als afores de Lleida el Camp d'Esports, que va acabar tenint unes instal·lacions molt variades com velòdrom, piscina, camp de futbol o pistes de tennis.

L'objectiu era, tal com afirmava el seu diari *El Ideal*, convertir Joventut en una «escola de ciutadania». L'impacte va ser prou gran perquè la dreta catòlica ho volgués imitar i el 1924 s'inaugurés l'anomenat Camp Escolar, que va quedar lluny de l'èxit de Joventut. El partit va arribar a la projecció màxima durant la Segona República, quan participà en la fundació d'Esquerra Republicana de Catalunya. La Guerra Civil va significar el final de tot aquest projecte, amb la dissolució de Joventut Republicana de Lleida i la confiscació tant del Camp d'Esports com del Casal.

Repressió franquista i ús de la memòria col·lectiva

Una prioritat de la dictadura franquista fou destruir l'entramat associatiu republicà. Els espais que havien estat referència en la sociabilitat republicana van quedar anul·lats, ja que l'objectiu del règim era acabar amb la «cultura republicana». En acabar la dictadura, l'objectiu s'havia aconseguit amb una eficàcia remarcable. Malgrat les intencions d'una part del discurs antifrancuista, amb el retorn de la democràcia esdevingué inviable recuperar les dinàmiques dels anys trenta. El trencament era irreversible.

Així ho demostrà el cas de Joventut Republicana de Lleida, reconstituïda els anys setanta gràcies a vells militants que

també s'havien incorporat a Esquerra Republicana de Catalunya. Fou un cas excepcional, ja que la gran majoria de partits polítics de caràcter local o comarcal no van intentar reaparèixer després del franquisme. A banda del record idealitzat que es conservava de Joventut, l'altre factor explicatiu era que podia plantejar la recuperació de l'antiga seu o fins i tot rebre una indemnització.

Joventut es va tornar a vincular amb Esquerra Republicana, però l'any 1989 hi va trencar i va virar cap al PSC, que aleshores tenia l'alcaldia de Lleida. Tot i el suport municipal, la devolució del Casal esdevingué més complicada del que es preveia: es va acabar acordant que l'Estat cediria l'ús del Casal a l'Ajuntament i aquest el revertiria en Joventut Republicana.

Ràpidament van esclatar les dissensions entre l'Ajuntament i Joventut. Quan es va passar dels discursos sobre drets històrics al debat concret sobre la gestió d'un equipament i la discussió sobre qui se'n beneficiaria, les limitacions de l'acord es van fer evidents. La retòrica sobre la recuperació d'entitats i sobre la mobilització popular xocava amb una realitat paradoxal: per començar a utilitzar el Casal calia rehabilitar-lo i invertir-hi una quantitat de diners important, inabastable per una entitat amb molt pocs afiliats. Es va fer palesa la contradicció entre els elogis oficials a determinades entitats, i una realitat en què els mecanismes de socialització política eren molt febles i sovint depenien del finançament públic. Les malfiances entre l'Ajuntament socialista i Joventut Republicana es van anar incrementant fins al trencament

amb el PSC l'any 1993. A les eleccions municipals de 1995 Joventut Republicana va passar a aliar-se amb Convergència Democràtica (actualment hi continua adherida), a la vegada que quedava definitivament exclosa del Casal.

En conclusió, l'oposició antifranquista podia idealitzar els anys trenta i la suposada fortalesa de la societat civil catalana, i buscava freqüentment establir lligams sentimentals amb la república derrotada. Però en la realitat es constata la dificultat extrema per reprendre'n el fil en una societat que havia canviat. La reivindicació de la memòria de la vella sociabilitat política donava prestigi i era útil per atorgar una certa legitimitat als projectes polítics, però difícilment podia tenir una traducció al carrer davant l'acumulació d'impediments existents. Si aquesta «memòria» hagués estat capaç d'engendrar canvis veritablement transformadors de la situació heretada de la dictadura, la seva reivindicació hauria provocat unes reaccions en contra més explícites. Era difícil refer eines de sociabilitat política quan la dictadura havia trencat hàbits preexistents, alguns dels principals partits constituïts no veien amb gens d'interès l'existència d'uns espais autònoms de politització popular, s'havien creat mecanismes de control sobre la societat civil i, a més, existia una major oferta d'oci. Les xarxes de sociabilitat política no poden basar-se en el record de vells temps sinó en la utilitat per afrontar els problemes existents i per crear nous sentiments de pertinença, tal com demostra el revifament mobilitzador dels últims anys. ■

Nota

Aquest treball s'inscriu dins el projecte *Sociabilidades y espacios de construcción de la ciudadanía en Cataluña (1868-1939)* (HAR2014-54230) finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat.

Bibliografia

P. GABRIEL, «La Setmana Tràgica: una revolta política?», *L'Avenç*, núm. 348, 2009, p. 32-41.
J. M. PONS-ALTÉS, «Sociabilitat política a la Catalunya del segle XX: mobilització, desfeta i represa del republicanisme catalanista.

L'exemple de Joventut Republicana de Lleida», en M. DUCH, R. ARNABAT i X. FERRÉ (eds.), *Sociabilitats a la Catalunya contemporània. Temps i espais en conflicte*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015, p. 177-206.

R. SOL i M. C. TORRES, *Joventut Republicana, 80 anys al servei de Lleida (Notes per a una història)*, Lleida: Artis Estudis Gràfics, 1982.

J. SOLDEVILA, «Joventut Republicana de Lleida: sociabilitat i política a les comarques del Pla de Lleida, 1900-1923», en J. SANTESMASES (ed.), *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana*, Valls: Cossetània, 2008, p. 361-374.

temes-3)

AGUSTÍ AGRAMUNT. URV-ISOCAC

ASSOCIACIONISME I SOCIABILITAT A TORTOSA EL SEGLE XIX

Els orígens de l'associacionisme

L'arrencada del que podem entendre com a sociabilitat contemporània té lloc a la ciutat de Tortosa el maig de 1840, quan un grup de joves de les famílies més distingides de la ciutat fundaren un teatre, al qual anomenaren El Liceo, ubicat a la planta baixa de l'ajuntament. Aquesta Sociedad Lírico-dramática, com més endavant se'ls anomenaria, pretenia, com destaca Frederic Pastor (1901), refer ponts entre el que restava dels bàndols recentment enfrontats en la Primera Guerra Carlina. Malgrat la justificació oficial, no podem assegurar que fos una entitat que atragués els sectors carlins, que sempre mantingueren consciència de facció. En qualsevol cas, aquesta fou la primera expressió associativa cultural de caràcter privat que es manifestà a la ciutat durant la postguerra, aprofitant la llibertat d'associació.

Tanmateix, la consecució més remarcable d'aquella primigènia societat teatral i literària fou la publicació del primer periòdic de la ciutat, *El Ebro*, el qual, tot i ser efímer (9/11/1845-1/11/1846), va posar les bases de la premsa lliure. Aquesta publicació deixà pas a una segona, aquest cop en forma de diari: *El Dertosenense*, que va sobreviure únicament al llarg de setanta-nou números entre maig i agost del 1848. Aquest diari fou dirigit per Joan Olivari i entre els seus redactors (bona part dels membres del Liceo) hi havia Miquel Bosch, el pare del que seria el ministre Alberto Bosch i Fusteguerras. Aquestes dues publicacions filles del Liceo constitueixen la primera generació de premsa escrita contemporània de les Terres de l'Ebre.

És destacable, per altra banda, l'efecte mirall que provocà l'exemple del Liceo entre la resta de la societat. Al seu rebuf aparegueren a la ciutat altres agrupacions teatrals de classe popular, amb idèntics propòsits: La Amistad, amb seu al carrer Taules Velles (que el 1848 ja organitzava activitats), i La Petaca i La Garrofa, al carrer Costa de Capellans. Malauradament, d'aquestes associacions no en sabem pràcticament res. El Liceo es va dissoldre el 1847, però els seus integrants fundaren el 1848 El Casino de Tortosa, conegut popularment com «el Casino dels Senyors». Aquesta societat fou la constructora d'un nou teatre «a la moderna» a l'edifici desamortitzat del convent dels frares mercedaris, destinat a l'actuació de companyies teatrals professionals i amb les localitats de llotja i platea privades. Així mateix, el Casino comptaria

amb una nova seu, amb cafè inclòs, situada a la casa del marquès de Bellet, al carrer de la Rosa. Aquest espai esdevindria el punt de reunió social per excel·lència de les classes benestants de la ciutat de mitjan segle.

Els processos de politització (1854-1868)

En el període 1854-1868 irromp la diversificació social, política i associativa de les classes no aristocràtiques, fet que es nota especialment amb l'aparició de la segona generació de premsa escrita a la ciutat de Tortosa, després de deu anys sense cap capçalera (1848-1857).

Imatge actual del Palau Oriol al carrer de la Rosa, conegut el segle XIX com la casa del marquès de Bellet i local del Casino de Tortosa. Fotografia: Agustí Agramunt.

La primera associació amb una intencionalitat política explícita fou el Casino Popular, l'existència del qual anà estretament lligada al destí del Bienni Progressista: nasqué entre els sectors socials que havien fet costat al pronunciament d'Espartero del 1854 i es dissolgué el 1856. En aquest cas, ubicat al carrer de la Palla, s'hi reunien els partidaris del pronunciament, així com la comandància de la Milícia Nacional.

D'aquest període tenim indicis força vagues sobre l'existència de *asociaciones de caballeros* i associacions veïnals, com ara la de Nuestra Señora de la Cinta, la de Sant Llätzer i la Asociación de Señoras. Seguint amb la incipient sociabilitat encara no formalitzada, trobem la interessant referència del Club de Casa Guardiola, que hom pot considerar el *think tank* del Partit Moderat local. En aquelles tertúlies començaria a destacar políticament el jove Teodor González, figura política culminant de la Tortosa del temps de la Restauració borbònica.

Les grans entitats populars (1868-1900)

A redós de les llibertats de la Revolució de Setembre de 1868 van aparèixer tres casinos d'orientació política. Un fou el Centro Dertosense, partidari del govern O'Donnell, que s'instal·là al Palau Capmany (carrer de la Rosa) i que es va dissoldre quan va caure el govern d'Isabel II. En segon lloc destaca el Círculo de Tortosa, de caràcter aristocràtic, hereu del vell Círculo de la Juventud i del Círculo Dertosense, però no tenim notícies de les seves activitats. I la tercera entitat que aparegué fou el Casino del Partit Carlista (després Círculo Tradicionalista), ubicat a la casa del marquès de Tamarit (avui Casa Grego). El casino carlí va subsistir al canvi de règim i es consolidaria com un dels tres grans casinos de la ciutat. Així mateix, durant el període revolucionari aparegué el Círculo de Librepensadores, constituït per Manuel Bes i Hediger, Manuel Aragonés Serrano i el periodista Alejandro Passanau (el primer tortosí enterrat al cementiri

'El Ebro' fou el primer periòdic de Tortosa, editat amb l'impuls de la societat El Liceo. Arxiu Comarcal del Baix Ebre. Fons hemeroteca.

civil de la ciutat). Amb ells al capdavant, el cercle de lliurepensadors assolí un total de 111 afiliats, que constituïren el nucli de les postures revolucionàries de setembre de 1868. Tanmateix, no sobrevisqué a la Primera República.

No obstant això, la gran institució creada en el període pre- i postrevolucionari és, sense cap mena de dubte, el Círculo de Artesanos. Hereu del vell Casino Popular, el Círculo fou fundat pels mateixos membres el 1862, i establí el centre social al pis principal de la casa d'Oliver, al número 25 del carrer Montcada. Aquesta associació, a diferència de la seva predecessora, manifestà una intencionalitat apolítica i de caràcter eminentment recreatiu, cultural i instructiu. El Círculo de Artesanos va acollir les personalitats de pensament més avançat de la ciutat, fet que el convertiria en la institució receptora del republicanisme, de la sensibilitat per la classe treballadora i també de la renaixença literària catalana.

La característica principal del Círculo de Artesanos era la seva secció

docent. Els professors eren els mateixos socis —els acreditats a tal efecte— o bé professors retribuïts. Cal dir que les classes de *primera enseñanza* eren gratuïtes per als socis i gaudien de preus populars per a la resta. Igualment l'institut, per les condicions avantatjoses que oferia a la societat, va gaudir d'ajuda financera del municipi i del bisbat, fet que, segons acusacions del casino rival, provocà irregularitats. El Círculo comptava amb una bona biblioteca, gabinet de lectura i un teatre-cafè construït ja el 1887. En resum, fou la primera gran institució cultural i instructiva amb autèntic afany de democratitzar la cultura.

Malgrat l'evident dinamisme de l'entitat, internament existien tensions entre dos blocs que marcaven diferències de caràcter polític. El punt crític d'aquesta tensió arribà al final del 1885 amb l'escissió de 134 membres, molts dels quals eren socis fundadors del Círculo. Només dos dies més tard s'anuncià la creació d'una nova entitat recreativa, el Centro Dertosense, que tenia seu social al carrer de la Rosa, 12. La

temes-3) (pat

presumpta causa de l'escissió la destapà el *Semanario de Tortosa*, periòdic carlista, el qual apuntà la possibilitat que els membres que s'havien donat de baixa ho havien fet per desacord a desviar fons del Círculo per subvencionar el periòdic republicà-possibilista *La Voz del Progreso*. Aquesta indirecta delatarà per primera vegada els dos periòdics que esdevindran els abanderats de les dues institucions respectives: *La Voz*, del Círculo de Artesanos, i el *Diario de Tortosa*, del Centro Dertosense.

El Centro Dertosense s'havia de coordinar de nou, tot i organitzar nombroses activitats des del primer moment, en un lògic intent de reafirmar la voluntat de diferenciació respecte al Círculo. Així, celebraren balls de màscares, festes privades, certàmens literaris i teatre professional. A això caldria afegir-hi la inauguració de les noves instal·lacions. Arrendaren el local on disposarien el teatre, espai que esdevindria la insígnia de la institució i principal escenari d'ostentació i prestigi corporatiu, a imatge i semblança del vell Casino de Tortosa. I el febrer del 1886 ja s'havien iniciat les obres de construcció del que seria el seu saló social definitiu, a la casa del marquès d'Alòs, al número 18 del carrer Montcada, fit a fit amb el del Círculo de Artesanos.

A diferència del Círculo, la secció formativa deixà de ser el leitmotiv de la nova entitat, circumstància que atribuïm al poder adquisitiu dels membres. Tanmateix, el teatre i els balls seguiren sent les activitats més concorregudes. L'evolució de l'activitat del Centro Dertosense fou negativa. Progressivament es reduí la diversitat d'activitats programades fins que els socis mateixos acordaren la dissolució de l'entitat el 1898, moment en què els socis fundarien el Centro de Comercio, que rebria un fort impuls al principi del segle xx. Mentrestant, el Círculo de Artesanos subsistí uns anys més i guanyà un fort impuls amb la secció coral, activitat que gaudí d'una forta projecció social a les darreries del segle XIX. Contra tot pronòstic, l'antiga entitat sobrevisqué a l'entitat escindida —encara que no per gaire temps— fins al 29 de juny del 1903, quan ja s'havia creat el Centro Obrero de Corporaciones.

Bibliografia

Agustí AGRAMUNT, «El nacimiento y desarrollo de las sociedades recreativas en un entorno urbano. El caso de Tortosa, 1840-1900», en VIII Congreso de Historia Social. Sociabilidades en la Historia, Tarragona: Asociación de Historia Social, 2015.
Josep BAYERRI, *Teodoro González y la Tortosa de la Restauración a través de la prensa (1875-1902)*, Tortosa: Cooperativa Gráfica Dertosense, 1996.

Per altra banda, cal fer esment de l'intent de constituir l'Ateneu Lliure de Tortosa (1881), el qual no va prosperar a causa dels atacs furibunds per part dels sectors catòlics més reaccionaris, a través de les publicacions *El Correo de Tortosa* i *El Semanario de Tortosa*. Aquests atacs culminaren amb la carta pastoral del bisbe Aznar del 8 de juny de 1884. Curiosament, el que succeí en les associacions de classe alta és el procés invers a les populars; atès que iniciaren un procés de vertebració i fusió al llarg dels anys vuitanta del segle XIX. Així, el 1886 el Círculo de Tortosa fou absorbit pel vell Casino de Tortosa, hereu, al seu torn, del Liceo Lírico-dramático. L'entitat resultant conservà el nom de l'entitat aglutinadora, Casino de Tortosa, i s'instal·là a la casa coneguda com La Alhambra, al carrer de la Rosa. La institució perdurà fins al 1894, quan se'n determinà la dissolució. Un any més tard, de les seves cendres sorgiria el Liceo de Tortosa, nom amb què els fundadors reivindicarien la institució associativa primigènia.

Diversificació de l'associacionisme durant la darrera dècada del segle XIX

Durant els anys noranta del segle XIX es produí una transformació radical del mapa associatiu a la capital del Baix Ebre, provocada per l'aparició de multitud d'organitzacions orientades a diversos tipus d'activitats: societats corals i lires, societats excursionistes, velocipediques o taurines, patronats obrers i gremis sectorials, societats de socors mutus, cooperatives... Aquesta explosió associativa va irrompre a partir de l'aprovació de la Llei d'associacions de 1887, combinada amb l'arribada a l'adulesa i la maduresa de la segona generació de ciutadans que havien conegut i s'havien format en el context associatiu dels ateneus i casinos recreatius de la ciutat. Amb aquest nou panorama associatiu, Tortosa s'obria a un nou segle en què la societat de masses i la politització popular assolirien el clímax. ■

Francesc MESTRE, *Contalles crepusculars tortosines*, Tortosa: Editorial Coop. Gráfica Dertosense, 1984. Edició a cura de Ramon Miravall.

Frederic PASTOR, *Narraciones tortosinas*, 1901. Edició facsímil del Centre de Lectura de les Terres de l'Ebre.

RAMON ARNABAT I MIREIA ROS. URV- ISOCAC

BASE DE DADES DE L'ASSOCIACIONISME CATALÀ CONTEMPORANI, 1870-1980

El grup de recerca consolidat Ideologies i Societat a la Catalunya Contemporània (ISOCAC) de la URV està desenvolupant la *Base de dades de l'associacionisme català contemporani, 1870-1980* (BDACC), en el marc dels projectes d'investigació sobre sociabilitats populars a la Catalunya contemporània, finançats pel Ministeri d'Economia i Competitivitat (HAR-2011-28123 i HAR-2014-54230).

Aquest projecte s'endegà l'any 2012 amb la configuració de la base de dades (estructura, camps i continguts) i, a partir del 2013 i fins a l'actualitat, s'ha estat entrant informació i revisant-la. Durant els anys 2014 i 2015 el projecte ha comptat amb el suport econòmic de la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya i amb el suport documental de l'Institut Ramon Muntaner (IRMU), de la Coordinadora de Centres d'Estudis (CCEPC) i de diversos centres d'estudis locals i comarcals.

La tasca del projecte de la BDACC realitzada fins al moment es pot dividir en tres parts. Una primera de tractament de l'estat de la qüestió bibliogràfica, una segona de consulta de fonts primàries i realització de la base de dades, i una tercera d'introducció de dades noves i contrast de les dades existents.

La voluntat del grup de recerca ISOCAC és que la BDACC esdevingui una eina pública útil als historiadors i a les persones interessades en l'associacionisme al nostre país, facilitant una informació centralitzada i sistematitzada sobre la xarxa societària catalana contemporània.

Recollir i sistematitzar la informació sobre associacionisme

El gran nombre d'associacions constituïdes arreu del Principat, la diversitat i dispersió de les fonts documentals i dels testimonis orals, i la cada cop més abundant bibliografia sobre sociabilitats i associacionisme a la Catalunya contemporània,

ofereixen una gran quantitat d'informació, però aquesta es troba molt dispersa i fraccionada. És cert que diversos historiadors han fet una tasca recopilatòria destacada: Assumpta Rodón (1982), Pere Solà (1983, 1993 i 1998), Amàlia Bosch (1992), Carles Quevedo (2001) o Ramon Arnabat i Xavier Ferré (2015). Amb tot, al començament del segle XXI se segueix trobant a faltar una base de dades que integri la informació elemental sobre l'associacionisme contemporani al Principat de Catalunya.

L'objectiu de la *Base de dades de l'associacionisme català contemporani, 1870-1980* és, precisament, esdevenir aquest espai centralitzat on es reuneixi la informació bàsica i global de l'associacionisme català contemporani, de manera que serveixi per donar un nou impuls als estudis sobre sociabilitat i associacionisme a Catalunya. La BDACC ens ha d'ajudar a conèixer millor la història de la sociabilitat i l'associacionisme català, tant a escala de país com comarcal i local, des de la cronologia i tipologia fins a l'abast geogràfic i, especialment, les trajectòries, les continuïtats i les discontinuïtats, així com la comparació amb altres països.

Les fonts documentals

La consulta de fonts primàries, tant públiques com de fons d'entitats i personals, han servit de punt de partida per a l'oportú buidatge d'informació. Aquesta informació s'ha extret d'un fons documental divers i heterogeni, tant per la temàtica com per l'emplaçament geogràfic: arxius, hemeroteques i bibliografia. Els arxius on s'ha aconseguit més informació han estat els històrics de Tarragona, Lleida i Girona i el del Govern Civil de Barcelona (servat a la Delegació del Govern d'Espanya), que acullen els fons d'asso-

Carnet de ball de la Societat Coral La Margaridoia per a la Festa Major dels Monjos el 1915. Arxiu Ramon Arnabat.

patrimoni) (re

ciacions generats a partir de la Llei de 1887. A més, s'han consultat l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu General de l'Administració d'Alcalá de Henares, l'Arxiu Històric Nacional de Madrid i el Centre de Documentació de la Memòria Històrica de Salamanca.

Igualment s'ha fet un buidatge selectiu de la premsa històrica de les capitals de comarca, dels butlletins oficials de l'Estat, de la Generalitat de Catalunya i de les diputacions catalanes, i també dels diaris de sessions del Congrés de Diputats i del Senat. I s'ha realitzat una exhaustiva consulta bibliogràfica de monografies i articles sobre associacionisme en general i entitats concretes.

Finalment, cal destacar la col·laboració de diversos centres d'estudis locals i comarcals, que ha permès obtenir informació sobre associacionisme local a l'abast dels estudiosos locals, però poc visible i, sovint, gens documentada. A més, ha servit per conèixer estudis, monografies, articles, informants orals, documents històrics, espais de sociabilitat, etc., que han contribuït a ampliar la BDACC.

Estructura de la base de dades

Actualment la base de dades consta de 20.000 entitats i contempla 17 ítems per a cada registre associatiu: Nom de l'entitat, Localitat, Municipi, Comarca, Província, Tipologia de l'entitat, Objecte de l'entitat, Data de fundació, Any d'inici d'activitats, Nombre de socis, Nom del president, Fusió amb una altra entitat, Any de fusió, Any de dissolució, Motiu de dissolució, Localització de la informació (llibre/article, biblioteca, arxiu) i Observacions.

Els noms de les entitats estan recollits en català o castellà, respectant l'idioma en què s'ha trobat la informació. La distinció entre «Localitat» i «Municipi» s'ha establert per iden-

tificar, en aquells casos en què ha estat possible, el nucli de població, el barri, districte o urbanització on està registrada l'entitat. En les variables «Tipologia de l'entitat» i «Objecte de l'entitat», els valors aporten a la base de dades una major informació i concreció que permeten identificar de manera més clara el tipus d'entitat i el principal objectiu de la mateixa. Els vuit grans tipus d'entitats (vegeu el quadre) permeten identificar de manera ràpida i clara la raó de ser d'aquella entitat, informació que es complementa amb la següent variable, «Objecte de l'entitat», que aporta trets distintius i permet una major descripció i diferenciació de les principals activitats realitzades per cada entitat. En els casos en què una entitat desenvolupa activitats de diferents tipus (culturals, d'esbarjo...), s'ha destacat l'activitat principal de l'associació. En els casos en què una entitat duu a terme diverses activitats rellevants però amb una tipologia diferenciada, s'ha recollit aquesta informació en l'apartat d'observacions. Pel que fa al «Nombre de socis», en cas de tenir diferents dades s'ha recollit el major nombre de socis que l'entitat ha assolit i s'ha destacat l'any a què fa referència la xifra en l'apartat d'observacions. En els casos en què es té constància que l'entitat continua en funcionament en l'actualitat, també s'ha recollit la informació en l'apartat d'observacions.

La base de dades encara està en procés d'ampliació, ja que l'aparició de noves fonts documentals, tant arxivístiques, com bibliogràfiques, va ampliant el nombre d'associacions documentades i la informació complementària. Paral·lelament, es produeix un procés de revisió de les dades existents (repeticions, incorreccions, errors, buits...), altament laboriós quan es maneja un volum tan gran de dades: 20.000 referències multiplicades per 17 camps. Es calcula que, finalment, la base de dades comptarà amb unes 30.000 entitats registrades.

Classificació de les associacions

Política	Catalanista, Republicana, Socialista, Conservadora, Liberal, Propaganda, Altres
Sindical	Pagesa, Obrera, Professional, Empresarial, Propietaris, Propaganda, Altres
Mutualitat	Genèrica, Sectorial, Socors Mutus, Altres
Cooperativa	Consum, Producció Industrial, Producció Agrària, Altres
Esbarjo	Centres, Esports, Excursionisme, Musical, Recreo, Altres
Cultural	Artística, Musical, Ateneu, Folklore, Altres
Religiosa	Confraries/Germandats, Institucions Religioses, Propaganda Religiosa, Altres
Territori	Associació de Veïns, Associació de Propietaris, Caps de Família
Ensenyament	Associació de Pares i Mares, Associació d'Alumnes o Exalumnes, Centres, Altres

ssenyeyes

Montserrat DUCH;
Ramon ARNABAT;
Xavier FERRÉ (eds.)
Sociabilitats a la
Catalunya
contemporània.
Temps i espais en conflicte
Barcelona: Publicacions de
l'Abadia de Montserrat, 2015.
574 p.

Aquest extens volum, que s'emmarca en les aportacions del grup de recerca consolidat Ideologies i Societat a la Catalunya Contemporània de la URV, és una obra col·lectiva amb dotze treballs dels autors següents: Ramon Arnabat, Xavier Ferré, Montserrat Duch, Pere Gabriel, Josep M. Pons, Antoni Gavalda, Meritxell Ferré, Jordi Roca, Mercè Renom, Antonieta Jarné i Rosa Maria Gil. Temàticament, inclou estudis que giren al voltant de la sociabilitat, des d'una perspectiva teòrica, popular i política, en l'època franquista, en l'espai del republicanisme catalanista del segle XX o en l'àmbit pagès de la postguerra. També contempla la sociabilitat femenina de l'època de la Segona República i es fixa en espais territorials concrets lligats a experiències també molt definides: la sociabilitat popular al barri de Sants, el Baix Llobregat i els moviments socials, un segle d'associacionisme al Penedès, la conjunció entre participació pública i sociabilitat popular a les terres de Lleida, els àmbits sociorecreatius a les comarques gironines i l'exemple concret de la ciutat de Reus.

Tot plegat està ordenat i desenvolupat en tres blocs temàtics dedicats als conceptes i models, les sociabilitats en transformació i les pràctiques associatives. És una ordenació carregada de sentit que en conjunt entrelaça les teories amb les experiències que al capdavant configuren models en transformació constant, situades en contextos històrics i en territoris concrets, les particularitats dels quals les condicionen, desenvolupen i defineixen. La sociabilitat, considerada com a peça clau dels moviments culturals i polítics, és la base de l'associacionisme, i en els trencats períodes històrics d'aquest país s'ha hagut de configurar en funció de les possibilitats reals i concretes de desenvolupar-se, assumint en cada moment corrents diversos de pensament, models d'estructuració, àmbits d'actuació, objectius i moviments socials. Sens dubte aquest conjunt ordenat d'estudis ajudarà a aprofundir-hi.

JOSEP SANTESMASES i OLLÉ. CCEPC

David Cao Costoya
Societat i sociabilitat
El Cercle Literari i els
inícis de
l'associacionisme
recreatiu, cultural i
polític a Vic (1848-1902)
Catarroja-Barcelona: Editorial
Afers, 2015. 266 p. xx €.

La monografia de David Cao, centrada a la ciutat de Vic, presenta de forma ben definida la porositat entre sociabilitat formal i la informal, entre associacionisme reglamentat i espais de reunió com cafès i tertúlies. L'àmbit temporal abasta els orígens contemporanis de les entitats de lleure, religioses, culturals, esportives i polítiques (republicanes, obreres i catalanistes) que, en el marc del capteniment ideològic conservador que defineix el vigatanisme, expliquen la delimitació d'interessos de la ciutat.

La recerca és una derivació ampliada de la tesi doctoral de l'autor (2014). Estudia l'evolució de trenta-quatre associacions i es divideix en quatre parts complementàries: exhaustiu estat de la qüestió al voltant dels espais associatius; plantejament del marc social vigatà, caracteritzat per la industrialització polaritzada i la crisi demogràfica; situació de les associacions en el període 1848-1868 i desenvolupament sota la Restauració, i anàlisi –central– de la formació, expansió i crisi de filiació del Cercle Literari (1860-1902). Cao repassa la història d'aquesta entitat, que evolucionà cap a la forma d'ateneu (no debades prengué com a referent l'Ateneu Català-Ateneu Barcelonès), i especifica la funció que tingué en l'aglutinació de les elits ciutadanes i, per tant, en la formació d'un pol associatiu d'intervenció cívica. Així, estudia l'evolució d'aquesta associació cultural, amb les seves vindicacions econòmiques, corporatives i polítiques dins de l'entramat social urbà. També concreta, a partir de la legislació permissiva sobre associacionisme de 1887, la contribució que el Cercle i el conjunt d'associacions vuitcentistes tingueren en l'articulació d'una esfera pública o espai de debat –amb el suport, és clar, de la fundació de capçaleres com *L'Ausionense*.

Aquest treball, que ha de marcar un abans i un després en la historiografia sociabilista comarcal i nacional, presenta de forma sistemàtica un tipus d'associacionisme en el context extensiu pel que fa a la formació d'elits, els grups d'opinió –amb la consegüent relació entre sociabilitat i intel·lectuals orgànics– i l'articulació de la ciutadania política.

XAVIER FERRÉ TRILL. ISOCAC-URV

DE tria (novetats)

M. PIÑANA EDO
Ramon Vidal-Barraquer i Marfà
Cooperació, tècnica i
mestratge

Valls: Fundació Roca i Galès i Cossetània Edicions, 2016. 92 p., 11,50 €.

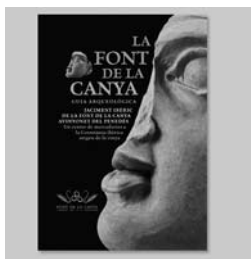
Biografia de Ramon Vidal-Barraquer (Sarrià, 1920 - Cambrils, 1998) on s'analitzen els seus orígens familiars i la seva vinculació cooperativista, la seva formació, la labor professional com a director de l'Estació Enològica de Reus, i el seu paper en el món del cooperativisme com a impulsor de diferents denominacions d'origen de les comarques de Tarragona i president de la Cooperativa Agrícola de Cambrils. Tracta també el lideratge de la Unió Agrària Cooperativa, la pèrdua de lideratge i l'endegament de la Federació de Cooperatives de Catalunya.

R. GARCIA ORALLO
La terra a subhasta
Crisi, endeutament i
desposseïció al món
rural català a finals
del segle XIX

Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015. 644 p., 28 €.

Investigació molt exhaustiva sobre la crisi agrària del final del segle XIX i l'endeutament al món rural català que el 2011 va obtenir el Premi Ciutat d'Igualada de Recerca Doctor Joan Mercader. L'autor hi analitza primer els diferents mecanismes de recaptació fiscal, els recaptadors, les recaptacions, les actituds fiscals de la societat, l'endeutament, la morositat i les subhastes des de 1845 fins al final del segle XIX. En una segona part es fixa en l'endeutament i l'expropiació de moltes finques, el crèdit agrari, els preus, els registres de propietat i l'activitat judicial, amb els diferents procediments i resultats, les subhastes judicials, l'endeutament i les expropiacions de finques rústiques i urbanes.

D. LÓPEZ (coord.)
La Font de la Canya
Guia arqueològica.
Jaciment ibèric de la
Font de la Canya.

Sant Sadurní d'Anoia: Institut d'Estudis Penedesencs, 2015. 235 p., 20 €.

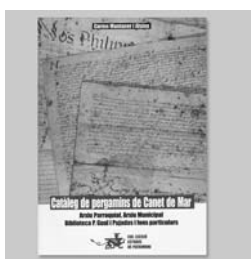
Guia molt il·lustrativa on s'analitza el jaciment ibèric de la Font de la Canya, a Avinyonet del Penedès, del qual es presenta la situació geogràfica, el plànol, la cronologia, la descoberta i els resultats dels 15 anys d'excavacions. Més endavant es parla del jaciment des de la seva formació a l'edat del ferro, per seguir amb el creixement en el període ibèric antic, la consolidació en l'ibèric ple i les transformacions de l'ibèric final-iberoromà. Analitza les diferents sitges trobades a cada etapa i els diversos conreus de cereals i lleguminoses, l'elaboració de vi, la ramaderia, la caça i la pesca, les activitats domèstiques, la dieta càrnia, els recursos forestals i la metal·lúrgia, explicant com en l'antiguitat el jaciment era un centre d'emmagatzematge i distribució de mercaderies. Per acabar, ofereix unes reflexions sobre les relacions de l'arqueologia i l'entorn turisme al Penedès.

E. BABIANO SÀNCHEZ; J. M. CONTEL RUIZ
El campanar de Gràcia
Símbol i testimoni
d'una vila

Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2015. 183 p., 15 €.

Estudi del campanar com a icona de la vila de Gràcia, que comença examinant la necessitat d'un nou campanar civil, les obres a l'Eixample i la labor de l'arquitecte Antoni Rovira i Trias, el projecte de campanar i el protagonisme que adquirí arran de la revolta de les Quintes, de la qual relata els orígens, els fets, els protagonistes i els testimonis de l'època. Una segona part recull diferents articles sobre les places de Gràcia, la Campana de Gràcia, el Club Excursionista, la Mare de Déu de Fàtima o el rellotger, entre altres textos escrits per Josep Fornés, Antoni Ramon, Jaume Capdevila, Albert Musons, Joan Cervera, Francesc Franco, Vicenç Sanclemente, Joan Lafarga i Carla Gràcia.

C. MUNTANER I ALSINA
Catàleg de
pergamins de
Canet de Mar

Canet de Mar: Ajuntament de Canet de Mar, Centre d'Estudis Canetencs i Edicions Els 2 pins, 2015. 479 p., 20 €.

Catàleg on es publiquen els registres de 462 documents de la vila de Canet de Mar, amb una cronologia que va del 1226 fins al 1670. El llibre es completa amb una introducció arxivística i documental, que estudia els continguts dels documents i dels fons particulars, l'arxiu parroquial, el municipal i la Biblioteca P. Gual i Pujadas de Canet de Mar, a més d'incloure els criteris de transcripció i els índexs toponímic i onomàstic.

E. PUJOL; Q. SOLÉ
(eds.)

Una memòria compartida
Els llocs de memòria dels catalans del nord i del sud

Catarroja: Mirmanda i Editorial Afers, 2015. 242 p., 18 €.

Recull de diferents articles sobre la memòria compartida dels catalans del nord i del sud, coordinat per Enric Pujol i Queralt Solé. En aquesta publicació s'analitzen diferents llocs de memòria i història de la memòria (Albert Balcells); la memòria de la nació (Enric Pujol); els símbols nacionals (Marta Rovira); els valors republicans (Albert Testart); els passos transfronterers de la Primera Guerra Mundial (Miquèl Ruquet); els exilis (Jordi Font); l'art de Picasso a Dalí (Mariona Seguranyes), i els llocs de memòria a Andorra (Antoni Pol), a la Cerdanya i als seus arxius (Pep Vivas, Erola Simon i Lluís Obiols), a Perpinyà (Eric Forcada) i a l'Alta Garrotxa (Marc Sogues).

J. LLOP TOUS
El segle XVI a Vila-seca
La vila i l'església

Vila-seca: Agrupació Cultural de Vila-seca, 2015. 96 p., 18 €.

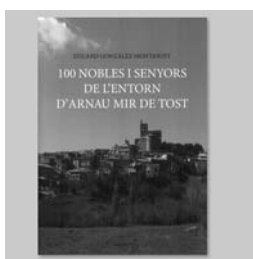
Estudis sobre l'evolució demogràfica i urbana de la vila medieval de Vila-seca al llarg del segle XVI, on s'analitza la demografia de la població, la situació del port de Salou i la platja de Barenys, i l'evolució urbanística de la vila closa medieval de Vila-seca. El seu creixement inclou el castell i els nous eixamples (el Pentàgon, el raval de la Mar, el proper a la riera, el del Forn i el del camí de l'església), la nova fortificació i la construcció d'una nova església, de la qual s'expliquen detalladament els diferents preparatius del terreny, el finançament, l'obra, la tipologia i la traça, a més de presentar una innovadora teoria sobre la seva autoria.

DD. AA.
Dos segles de ball de bastons a Sant Quintí de Mediona

Sant Sadurní d'Anoia: GEHIC- Grup d'Estudis Històrics de Sant Quintí de Mediona, 2015. 208 p., 13 €.

Estudi del ball de bastons de Sant Quintí de Mediona des de la primera documentació el 1818 fins a l'actualitat, on primer s'analitza exhaustivament els orígens documentats, els actes de la colla al segle XIX, la rivalitat de les dues colles al principi del segle XX, l'evolució de la colla o colles al llarg del segle XX, el relleu generacional, la creació de la colla jove l'any 2001 i l'actualitat de la colla de bastoners. Més endavant, es fixa en l'evolució de la indumentària, els balls, les banderes, la música i la coreografia de la colla, i en una tercera part transcriu entrevistes a bastoners de diferents generacions, des del 1944 fins a l'actualitat.

E. GONZÁLEZ MONTARDIT
100 nobles i senyors de l'entorn d'Arnau Mir de Tost

Tremp: Ajuntament d'Ager i Fundació Privada Arnau Mir de Tost, 2015. 361 p., 18 €.

Recerca d'Eduard González, publicada pòstumament, on es presenten les biografies dels diferents nobles i senyors feudals de mitjan segle XI relacionats amb la figura d'Arnau Mir de Tost. L'autor repassa breument la vida de diferents bisbes d'Urgell i Urgell- Roda, abats de la canònica de Sant Pere d'Ager, reis de Navarra i d'Aragó, comtes d'Urgell, Barcelona, Cerdanya i Pallars, vescomtes d'Urgell i Cardona i diferents nobles coetanis d'Arnau Mir de Tost. També tracta les relacions amb la segona generació i la nissaga d'Arnau Mir de Tost, per finalitzar el llibre amb els membres del capítol de Sant Pere d'Ager en temps d'Arnau Mir.

DD. AA.
Miscel·lanea Aqualatensia, 16

Igualada: Ajuntament d'Igualada i Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 2015. 344 p., 18 €.

Recull de noves recerques sobre Igualada i l'Anoia, com l'estudi sobre el Centre Republicà d'Igualada i el republicanisme a l'Anoia de 1893 a 1936 (Raimon Soler), que va obtenir el XIII Premi Jaume Caresmar, o els articles sobre els caròfits (Josep Sanjuan *et al.*). Altres temes que tracta són la família del veguer Sal-la dins el marc de l'expansió del comtat d'Osona-Manresa al segle X (Jordi Gibert); la riquesa dels rectors d'Òdena del 1640 al 1809 (Xavier Jorba); la carrera política de Celestí Mas (Oriol Luján); els lliurepensadors igualadins del segle XIX i XX (Antoni Dalmau); l'arquitectura de Cèsar Martinell (Gemma Estrada); l'ascens i reculada de la indústria manufacturera als Hostaletes de Pierola (Laura Valls i Francesc Valls-Junyent), i l'aquífer Carme-Capellades i els nivells de la bassa els segles XVIII i XIX (Josep Riba).

noticiari

161

1 Agenda

- **Cicle de xerrades Parlem d'Història LA SEU D'URGELL, 6, 13, 20 I 27 D'ABRIL.** ORGANITZA: INSTITUT D'ESTUDIS COMARCALS DE L'ALT URGELL.
- **VII Jornades del Centre d'Estudis Escalencs «El patrimoni de l'Escala i de l'Empordà» L'ESCALA, 8, 9, 22 I 23 D'ABRIL.** ORGANITZA: CENTRE D'ESTUDIS ESCALENCs.
- **Trobada dels Amics de l'Art Romànic TERRASSA, 10 D'ABRIL.** ORGANITZEN: INSTITUT D'ESTUDIS PENEDESENCS I AMICS DE L'ART ROMÀNIC.
- **Exposició «La crònica de Ramon Muntaner. El temps dels almogàvers» MÓRA LA NOVA, DE L'11 D'ABRIL A L'1 DE MAIG.** INAUGURACIÓ EL DIA 11 D'ABRIL. CONFERÈNCIA EL 21 D'ABRIL: «SOM ANATS PEL MÓN CERCANT CONSELL». RAMON MUNTANER I ELS SEUS», A CÀRREC DE JOSEP MARIA GIRONELLA (UB). ORGANITZEN: INSTITUT RAMON MUNTANER I AJUNTAMENT DE MÓRA LA NOVA.
- **X Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme: «La història de les dones maresmenques» ARENYS DE MUNT.** ORGANITZA: COL·LECTIU PEL MUSEU ARXIU D'ARENYS DE MUNT.

- **XII Recercat. Jornada de Cultura i Recerca Local dels Territoris de Parla Catalana VIC, 29 I 30 D'ABRIL I 1 DE MAIG.** ORGANITZA: INSTITUT RAMON MUNTANER.
- **Exposició «Construint el territori. Arquitectura tradicional i paisatge a Catalunya» ARBÚCIES, DEL 3 DE MAIG AL 28 DE JUNY.** ORGANITZEN: DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA. OBSERVATORI DEL PATRIMONI, INSTITUT RAMON MUNTANER I MUSEU ETNOLÒGIC DEL MONTSENY, LA GABELLA.
- **IV Simposi d'Història del Carlisme AVIÀ, 7 DE MAIG.** ORGANITZA: CENTRE D'ESTUDIS D'AVIÀ.
- **IX Trobada d'Entitats Locals i Comarcals de Cultura i Patrimoni de la Selva VILOBÍ D'ONYAR, 21 DE MAIG.** ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS I ASSOCIACIÓ CULTURAL LA TARONGETA.
- **XIII Fira del Llibre Ebrenc MÓRA D'EBRE, 28 I 29 DE MAIG.** ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS DE LA RIBERA D'EBRE, AJUNTAMENT DE MÓRA D'EBRE I INSTITUT RAMON MUNTANER.

- **IX Litterarum. Fira d'espectacles literaris MÓRA D'EBRE, 28 I 29 DE MAIG.** ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS DE LA RIBERA D'EBRE I AJUNTAMENT DE MÓRA D'EBRE.
- **I Congrés Baix Llobregat a Debat 2 I 3 DE JUNY.** ORGANITZA: CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL BAIX LLOBREGAT.
- **Jornades d'Etnobotànica en Territoris de Parla Catalana MAÓ, DEL 3 AL 5 DE JUNY.** ORGANITZA: INSTITUT MENORQUÍ D'ESTUDIS.

2 Noticiari

LA 12A EDICIÓ DEL RECERCAT. JORNADA DE CULTURA I RECERCA LOCAL, A VIC
Els dies 29 i 30 d'abril i 1 de maig de 2016 tindran lloc els actes de la dotzena edició del Recercat. Jornada de Cultura i Recerca Local, que enguany se celebrarà a Vic, Capital de la Cultura Catalana 2016.
El Recercat ha esdevingut la diada de referència del món dels centres d'estudis, com a punt de trobada anual i espai de projecció a la ciutadania. Tots els centres d'estudis i les persones que hi estan vinculades estan convidats a assistir-hi. El termini d'inscripció al Recercat (es pot fer per via telemàtica a l'enllaç www.irmu.org/projects/recercat) acaba el 10 d'abril. Aquest és també l'últim dia per presentar candidatures als Premis Recercat 2016, que tenen com a

objectiu reconèixer la important tasca que duen a terme els centres d'estudis i les persones que hi estan vinculades en el conjunt dels territoris de parla catalana. Per a més informació: www.irmu.org/projects/recercat.

EXPOSICIÓ PATRIMONI OBLIDAT, MEMÒRIA LITERÀRIA

L'exposició *Patrimoni oblidat, memòria literària* vol posar en relació elements patrimonials (entenen el patrimoni en un sentit molt ampli), ja desapareguts o bé abandonats o ruïnosos (o que en un determinat període històric ho van estar), amb textos literaris que s'hi han referit. El nostre patrimoni més afeblit es presenta així contemplat des de la memòria, la descripció, la interpretació o la creació literària.

L'exposició itinerant és part d'un projecte més ampli que inclourà també una pàgina web. La Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i l'Institut Ramon Muntaner han volgut contribuir a fer conèixer millor els nostres territoris, el seu patrimoni i la seva literatura, a promoure localment la lectura, l'estudi i la divulgació i a estimular la creació de noves obres literàries que configuren, per al present i per al futur, saber, bellesa i reflexió. Aquesta mostra s'inaugurà el dissabte 19 de març al Monestir de Poblet, on es podrà visitar fins al 30 de juny (tret dels dies 29-30 d'abril i 1 de maig, quan s'exposarà a Vic amb motiu del Recercat

Consell de redacció: Victòria Almuni (C.E. Seniens), Joan Busqueta (UdL), David Cao (P. Estudis Osonencs), Joaquim Capdevila (UdL), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Narcís Figueras (UOC), Antoni Gavaldà (URV), Oriol Granados (CE. Montjuïc), Carla González Collantes (UIC), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Lourdes Plans (C.E. Històrics de Terrassa), Joaquim M. Puigvert (UdG), Mercè Renom (C.E. Comarcals Baix Llobregat), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Saguer (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (S. Arqueologia i Paleontologia. G.Cat), Francesc Viso (CCEPC).
Consell assessor: Agustí Alcoberro (MHC), Ferran Archilés (UV), Josep Casanovas (UVic-UCC), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca. UIB), Marina Miquel (MHC), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytaví (UPVD), Santi Ponce (UVic-UCC), Joan Santacana (UB), Josep M. Sans Travé (ANC), Gemma Tribó (UB), Antoni Virgili (UAB)
<http://www.sre.urv.es/irmu/plecs/>.

Revista editada per:

Amb el suport de:

